UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

H O O F S T U K II.

NATURELLE-ADMINISTRASIE VAN DIE BOERE IN NATAL EN DIE ORANJE-VRYSTAAT.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

NATURELLE-ADMINISTRASIE IN NATAL, 1839-1843.

Toe die Voortrekkers hulle in Natal gevestig het, is vir die eerste keer in die geskiedenis van Suid-Afrika, die Afrikaner in staat gestel om 'n beleid en administrasie ten opsigte van Bantoe-aangeleenthede daar te stel.(1)

Die omstandighede was ongelukkig nie baie gunstig nie: as regeerders het hierdie baanbrekers voorheen so goed as geen ondervinding gehad nie en die pasgebore staat(2) moes noodwendig aan velerlei gebreke ly.

Ten opsigte van die Bantoe het die Voortrekkers waardevolle ondervinding aan die Oosgrens opgedoen en ten volle besef dat die reëling van hul verhouding tot hierdie mense voorrang moet geniet en derhalwe is reeds in Mei 1839, toe die vredesooreenkoms met Dingane aangegaan is, bepaal dat die Swart-Umfolosie die grens tussen die Boere en die Zulu sal vorm. Die gebied tussen hierdie en die Tugelarivier moes deur Dingane ontruim word.

Die vraagstuk vir die Voortrekkers was van tweeërlei aard: Daar was die stamme op die grense van die republiek en dié binne die grense. Die beleid ten opsigte van eersgenoemde was vriendskapsverdrae(3) wat geen administrasie geverg het nie daar die kapteins toegelaat was om hul eie interne sake te reël.

Die probleem van die Zulu binne die grense van die republiek was veel moeiliker. Sedert Dingane se mag vernietig is, het daar voortdurend Zulu-vlugtelinge wat deur Shaka en Dingane uit Natal verdryf is, teruggekeer en hulle binne die landpale

---

(1) Vgl. G.S. Preller, Andries Pretorius, p.161.

(2) Oor die volkeregtelike status van die Republiek Natal, sien A.J. du Plessis, Hoofstuk VI.

(3) Walker, The Great Trek, p.234.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

van die republiek gevestig. "From the very day that the Zulu Military Empire was crushed at Blood River, the Republic was faced with the difficulty of an influx of Natives from Zululand, who preferred the mild rule of the white man to that of even so unwarlike a monarch as Mpande".(4)

Op 5 Augustus 1840 is daar bv., in die notule van die Volksraad aangeteken „Alvorens wierd enige klagten ingebragt door den Commt.Generaal. Omtrend de omliggende Kaffers wierd als toen door den plaatselijken landdrost overhandig eene raport door Wm. Cowie, znEd. toegezonden, het welk wierd geleezen; als meede een rapport door den Commt. Herms. Faurie aan den Commt. Generaal gerigt, beide klaagende over de intrekkende Kaffers en dat den plaatselijke Landdt. van Port Natal zijne setuasie heef verlaaten en er niemand is by te klaagen tot assistentie."(5) Die probleem het jaarliks, en veral na 1843, in erns toegeneem en die klagtes het vermenigvuldig.(6)

Hoewel dit uiters moeilik is om vas te stel wat die getalle van die Zulu, in daardie dae in Natal was, is daar tog enkele stukke wat 'n mens 'n indruk hiervan gee.

Cloete het bv., op 10 November 1843 aan Montagu geskryf dat hy verskeie persone geraadpleeg het en almal meen "that on the arrival of the emigrant farmers into this colony it had been so fearfully devastated by the murderous forays of Chaka and Dingaan that between 2000 and 3000 natives widely scattered in small parties, near Port Natal where

---

(4) Brookes, p.22.

(5) Voortrekkerwetgewing, pp.56-57: Res. 2 van 5/8/40.

(6) Voortrekkerwetgewing, pp.253, 255, 259, 216, 264, ens. Vgl. Brookes, p.22

228 919

1373320
35164?

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

they might evade or escape from the attacks of Zoolahs, constituted the entire population of the country ..... Independent of these parties there were scarcely a few hundred Zoolahs in the whole Natal territory, south of the Drakensberg."(7)

Dit is uit die voorgaande duidelik dat die Volksraad meer as slegs grensbepalings ten opsigte van die Bantoe daarop moes nahou ten einde die 6,000 blanke siele(8) nie te laat verswelg in 'n vloedgolf Bantoe nie.

Die Voortrekkerregering se binnelandse Bantoebeleid was dan ook daarop gemik om eerstens voldoende arbeid te bekom vir die plase en tweedens om sekerheid en veiligheid te verkry.

Eersgenoemde is bewerkstellig deur maatreëls vir plakkerdiensbodes en 'n inboekstelsel terwyl die paswette, ammunisie- en geweerwette en segregasiemaatreëls dit vir die blankes veilig in Natal moes maak.(9)

Uit die aard van die Voortrekkergemeenskap in Natal se omstandighede kon daar egter nie die administratiewe masjien tot stand kom om hierdie beleid ten uitvoer te bring in 'n suksesvolle mate nie.

---

(7) Aangehaal by A.J. du Plessis, p.152.
In 1862 het die gekose komitee van die Wetgewende Raad van Natal die volgende syfers verstrek ten opsigte van die Bantoebevolking:
1836 - 1,000 volwasse mans. (d.w.s., ± 5,000 siele)
1838 - 10,000 siele.
1840 - 30,000 siele.
1843 - 50,000 siele.
1848 - 80,000 siele.
Volgens Cloete was die getal in 1843 al tussen 80,000 en 100,000. Brookes (p.22) stel die syfer in 1838 reeds op 25,000 siele. Ander syfers by Bird, pp.548-550.

(8) A.J. du Plessis, p.152 en Brookes, p.22.

(9) Vgl. Walker, pp.235-238 vir 'n onsimpatieke beskouing oor hierdie beleid. Brookes (p.23) meen egter "The members of the Volksraad ..... were suiting a practical policy to practical ends."

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Weliswaar was daar die Volksraad, behoorlik gekonstitueer, 'n Kommandant-generaal wat uitvoering moes gee aan die Volksraadsbesluite, ondergeskikte offisiere aan die eenkant en administratiewe beamptes aan die anderkant, altwee ressorterende onder die Kommandant-generaal, eersgenoemde merendeels ten opsigte van militêre aangeleenthede en laasgenoemde ten opsigte van administratiewe aangeleenthede.

Die veldkornet wat militêr 'n onderhorige van die Kommandant van die distrik was, was egter administratief 'n amptenaar van die landdros.(10) Benewens hierdie amptenare was daar die weesheer, 'n hawemeester en die sogenaamde "Justice kaffers". (Bantoe-polisie).

'n Aparte administrasie vir Bantoe-aangeleenthede was daar nooit gewees nie. Die Kommandant-generaal en sy offisiere en soms die landdros het afgehandel wat daar te doen was in hierdie verband. Aangesien die „militêre" sake van die Republiek hoofsaaklik in verband gestaan het met die Bantoe het die Kommandant-Generaal feitlik die hoof-administratiewe amptenaar vir Naturellesake uitgemaak. Uit die volgende blyk duidelik hoeveel werklik in die hande van hierdie amptenaar gelaat is: „dat de Commt. Genl. zo spoedig doenlyk zyn zal middelen in het werk stellen om alle kaffers die tot onveiligheid van het land zal kunnen verstrekken, of die zicht niet in de dienst van de ingezetenen willen begeven het zy moet goede indien mogelijk of als zy weigeren te gehoorzamen, dan wel met geweld te doen verplaatsen naar het boven gemelde streek veld, (d.i. die Umzimvubu-gebied) en daar toe de assistentie van

(10) Voortrekkerwetgewing, p.110: Res. 2 van 7/4/41. Vgl. Walker, p.209.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

de burgers te gebieden..... Voorts zal den Commandant Genl. mede de resident bevelhebber kunnen benoemen, en op het voorgaande besluit gegrond, tractaten met die gemelde kaffers kunnen aangaan. Ook zal de Commt.Genl. omtrend de kaffers van Natal die als oude inwoners beschouwd worden zodanig kunnen handelen als omstandigheden mogen schynen te vereischen, het zy ook verhuizen moeten of nog een tyd kunnen verblijven."(11)

Vele minder belangrike sake is aan die kommandante, landdroste en veldkornette opgedra.(12)

Die name van Andries Spies, Hans de Lange, Roos, Zietsman, Lombaard, Landman, e.a., kom dikwels voor in die Volksraadstukke as synde verbonde aan die een of ander aangeleentheid rakende die Bantoe soos uit onderstaande ondersoek na die verskillende maatreëls wat geneem is om uitvoering aan die beleid te gee, sal blyk.

Om die euwel van instroming en onregmatige plakkery te bestry en om verskuiwing van stamme te vergemaklik het die Volksraad aanvanklik besluit „dat aan den Commandant Generaal gelaten word om met de Amerikaansche Zendelingen als mede met de ambtenaren(13) te Port Natal te raadplegen om de kaffers aldaar aantezeggen dat zy hun ter woon moet begeven tusschen Lovo (Illovo) en Omcamas (Umcomas) aan de zeekant, als mede om enige

---

(11) Voortrekkerwetgewing, p.138: Res. 3 van 2/8/41. Sien ook p.150: Res. 5 van 8/10/41; p.163: Res. 3 van 3/1/42 ens. Almal bevele aan die K.G. t.o.v. Bantoe-aangeleenthede.

(12) Ibid, p.57: Res. 2 en 4 van 5/8/40; p.112; Res. 2 van 8/4/41; p.164: Res. 3(4) en 3(6); p.167: Res. 1 van 5/1/42; p.204: Res. 1 van 29/4/42.

(13) Reyneke (p.24) wys daarop dat by Volksraadsbesluit van 3/4/40, art. 10, die landdros en heemrade dikwels 'n aktiewe rol in Naturellesake moes speel.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Capitains onder hun aantestellen ook een vertrouwend persoon als een Magistraat zelfs een Zendeling te sien over te halen ter woon aldaar te gaan."(14)

Hoewel dié segregasieplan asook andere(15) prakties was kon dit juis vanweë administratiewe moeilikhede(16) nie deurgevoer word voor die anneksasie van Natal deur die Engelse nie.

'n Ander aspek van die republiek se Naturelle-administrasie was arbeidsreëling. Op 28/2/1840 het Landdros Zietsman (17) van Pietermaritzburg die Volksraad genader met 'n voorstel om 'n wet te maak waarvolgens elke boer wat reeds gevestig is, vyf Zulu-families toegeken word as plaasvolk. Indien daar Zulu sou wees wat weier moes hulle 'n maand kans kry om dienshere te soek, so nie moes hulle die republiek verlaat.(18)

Hierdie voorstel, komende van 'n Landdros, was duidelik daarop bereken om leeglopery te bestry en die Zulu tot diensbaarheid te dwing. Op 5 Maart 1840 het Zietsman die vrug op sy voorstel gesien in 'n besluit van die Volksraad. Toe L.P. Meyer geklae het oor Boesmans, is besluit „dat aangemelde Boschjesmankaffers aangezegd zullen worden dat zy in vervolg van tyd dienstbaar zal moeten worden, en zicht zal moeten verdelen onder de menschen

---

(14) Voortrekkerwetgewing, p.110: Res. 4 van 7/4/41. Die plan is egter nie uitgevoer nie (Voortrekkerwetgewing, pp.134-135: Res. 6 van 19/6/41. Vgl. Walker, p.251 en op 2/8/41 deur 'n ander vervang (Voortrekkerwetgewing, pp. 137-138: Res. 3 van 2/8/41. Vgl. Sullivan, p.17). Vergelyk hier D'Urban se resident-agente wat hy in 1835 ingestel het.

(15) Sien Walker, p.235 en Preller, p.167 (Brief van Pretorius aan West, 6/8/46).

(16) Boshoff het beweer dat die kommandante moedswillig laks was "because they derived some profit from the labour ...... of the Natives". By A.J. du Plessis, p.159.

(17) Aangestel 11/11/39 volgens Reyneke, p.17.

(18) A.J. du Plessis, p.153.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

alhier tot vyf familien by een heer meester ...."[19]

Hierdie besluit is later herhaal en uitgebrei tot die Bantoe met dié byvoeging dat slegs die Kommandant-generaal meer as vyf families op sy plaas kon aanhou.[20]

Ook word by hierdie geleentheid besluit om die Zulu te Port Natal aan te sê om nie te saai nie daar hulle vanaf Desember (1840) hulle onder die Boere moes verdeel.[21] Die stamhoofde sou ook kennis kry „om geen aankomende Zoolas onder hun te gedoogen maar hun dadelyk moet uitleveren met al dat ze by hun hebben en by gebreke daarvan zal de Capteins met de dood worde gestrafd."[22]

Twee maande later het die Kommandant-generaal afskrifte van bevele aan Kommandante Lombaard en Spies voorgelê in die Volksraad. Hy beveel hulle „om de kaffers aan te zeggen volgens genoomene Raadsbesluit dat ze hun onder de ingezetene ter woon moeten verdeelen."[23]

Die wyd-verspreide dog geringe aantal blankes het die instroming nie kon keer nie. Op 3 Januarie 1842 het die Volksraad derhalwe besluit dat vanaf 1 Februarie elke Bantoe in diens van 'n boer voorsien moes wees van 'n pas aan hom verleen deur sy baas en mede-onderteken deur die veldkornet van die wyk waarin die diensbode hom bevind.[24]

---

(19) Voortrekkerwetgewing, p.37: Res. 4 van 5/3/40.

(20) Ibid, p.50: Res. 3 van 4/6/40 en Res. 3 en 4 van 5/8/40.

(21) Ibid, p.57: Re. 4 van 5/8/40.

(22) Ibid, p.58: Res. 3 van 5/8/40 (2e Vergadering).

(23) Ibid, p.57: Res. 4 van 5/8/40.

(24) Vir 'n voorbeeld van so 'n pas sien Voortrekkerwetgewing, p.164: Res. 6 van 3/1/42. Vir verdere bepalings sien p.165: Item 3 van Res. 9 van 3/1/42.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Van die hele passtelsel het ook weinig tereg gekom. Op groot skaal is dit definitief nie uitgevoer nie want daarvoor het die administratiewe masjien ontbreek. Ook was die Bantoebevolking toe reeds al te groot om suksesvol deur 'n paar blankes geadministreer te word.

'n Verdere maatreël om arbeid te verseker was die inboekstelsel. Op 6/1/1840 het die Volksraad besluit „dat alle gekleurde weeskinderen door den Landdrost zal ingeboek worden, de jongenjes tot 25 jaaren en de meisjes tot 21 jaaren zal geschat worden hoe oud of zulke kinderen zijn, wanneer de inboeking gedaan word om de tyd te bepaalen; van heden zal dat een aanvang moeten neemen."(25) Onregmatige inboeking is gestraf,(26) verkoop was strafbaar met 'n boete van Rds. 500,(27) en herhaaldelik is, weens beskuldigings wat geslinger is, verklaar dat slawerny nie geduld sou word nie.

In teenstelling met die passtelsel en dienskontrakte met vryswartes(28) was die inboekstelsel 'n sukses. As beleid sowel as administratief gesien: miskien omdat die hele aangeleentheid by die Landdros berus het en maar beperk in omvang was.

Uit voorgaande blyk duidelik dat die Kommandant-generaal met al die amptenare wat onder hom ressorteer het, sowel militêr as siviel, ingespan was om uitvoering te gee aan Volksraadsbesluite wat die Bantoe raak. Hierbenewens kom die uitgebreide

---

(25) Voortrekkerwetgewing, p.33: Res. 10 van 6/1/40.

(26) Ibid, p.97 : die geval van D.P. Bezuidenhout. Vir ander gevalle sien A.J. du Plessis, p.156.

(27) Ibid, p.86: Res. 17 van 17/11/40.

(28) Ibid, p.36: Res. 10 van 5/3/40.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

magte van die Kommandant-generaal ten opsigte van Naturellesake baie duidelik uit wat nogal baie ooreenslaan met die posisie in Kaapland waar eers die goewerneur en later die luitenant-goewerneur soortgelyke magte gehad het.

Dit is eweneens interessant om daarop te let dat toe die Volksraad die oortollige Bantoe wou verwyder na die gebied tussen die Umthamvuma en die Umzimvubu ten suide van die republiek, hulle aldaar 'n „opper-Captein" of „resident-bevelhebber" wou aanstel(29) wat, hoewel die notule dit nie meld nie, in alle waarskynlikheid 'n blanke moes wees. Selfs met 'n vorige poging tot segregasie toe die Zulu na die gebied tussen Illovo en die Umkomas „aan die zeekant" verwyder sou word is besluit om „ook een vertrouwend persoon als een Magistraat....." te benoem vir die gebied.(30)

In 1842, na gevreesde moeilikhede met Mpande, het die Raad (op 5 Januarie 1842) besluit „dat er eene offiesiële agent worde aangesteld en ingesworen onder behoorlyke instructie en om zicht ter woon by of in de kraal van Panda ter neder te zetten....."(31) Volgens Preller is Kommandant Hans de Lange aangestel as „kommissaris by Panda se volk."(32)

Die gedagte aan spesiale amptenare om na die belange van die regering in Bantoegebiede om te sien was ongetwyfeld nie 'n oorspronklike een nie want, soos ons reeds gesien het,(33) het die Engelse reeds in 1833 met iets dergeliks in die Ciskei begin. Nietemin, dit was ook uitgesproke

---

(29) Voortrekkerwetgewing, p.138: Res. 3 van 2/8/41.

(30) Ibid, p.110: Res. 4 van 7/4/41.

(31) Ibid, p.167: Res. 1 van 5/1/42. Vgl. Walker, p.260.

(32) Preller, p.161.

(33) Hoofstuk I.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Voortrekkerbeleid en Andries Pretorius het in 1846 weereens die idee van aparte amptenare in Bantoegebiede beklemtoon.(34)

Naturelle-administrasie was in Natal, soos in Oos-Kaapland in daardie jare, nie geskeie van die gewone landsadministrasie nie en hoewel dit op die duur nie sou betaal nie, het dit tog meegehelp om te verhoed dat algehele chaos oorneem. "However excellent or ferocious the laws of the Republic might be, the execution of them was spasmodic. It was bound to be so, for, apart from the members of the Raad none of the officials other than the Commandant-General, the landdrost and a couple of less important functionaries at the capital and the Port, drew salaries. The rest must serve for the sake of prestige and from a sense of duty. The inevitable weaknesses of such a system had revealed themselves from the start and they grew more obvious with time."(35)

Op 15 Julie 1842 word die akte van onderwerping geteken en op 10 Mei 1843 is Natal formeel geannekseer. Eers in Desember 1845 is die Volksraad, wat intussen sonder veel nut voortgegaan het met sy werk, afgeskaf en die toekomstige regering van Natal deur die Engelse gereël.

Slegs die tydperk van die onafhanklike Volksraad was vir ons van belang want daarin het ons kon sien hoe die eertydse ontevrede Oosgrensboer die Bantoe hanteer. "Under the Government of the Volksraad the Kafirs distinctly understood their true position; in the presence of that Government they were peaceable, submissive and willing to be instructed."(36)

---

(34) Preller, p.167 : par. 9 van Pretorius se brief van 6.8.46 aan West.

(35) Walker, p.253.

(36) Aangehaal uit die Naturelle-Kommissie van 1852 se verslag (By A.J. du Plessis, p.160.)

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Hoeveel paralelle ookal getrek kan word tussen Britse en Voortrekker-administrasie, bogemelde kon nie van die Xhosa op die oosgrens gesê word onder Britse bestuur nie.

--ooOoo--

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

NATURELLE-ADMINISTRASIE IN DIE O.V.S. TOT 1877.

Die vlaktes tussen die Oranje en die Vaal was nooit dig bewoon deur Bantoe nie[37] en derhalwe het die blankes wat hulle in daardie gebied gevestig het nooit eintlik kennis gemaak met die wese van 'n Naturelle-vraagstuk nie.

Ten ooste van die boloop van die Modder-rivier en die Caledonrivier se oorsprong tot in die Maluti- en Drakensberge en noord-oos van die eerste bergreekse was egter heelwat Bantoe gewees terwyl op die vlaktes en meer wes en noord-wes van die gebied, Grikwas, Korannas, Boesmans, Hottentotte en Basters gebly of geswerf het.[38]

Die eerste blankes wat die Oranje oorgetrek het met die doel om te bly was Trekboere uit Colesberg en die tweede groep die Voortrekkers van die Groot Trek, maar geen georganiseerde staat is in hierdie gebied deur hulle in die lewe geroep nie. Die meeste het deurgetrek na Natal alwaar in 1839 'n republiek in die lewe geroep is. Potgieter en sy mense het oor die Vaal getrek om daar hul eie heil uit te werk terwyl 'n klein groepie te Winburg agtergebly het. Laasgenoemde twee groepe sou 'n adjunkraad onder die Natalse Volksraad vorm.[39]

Die Bantoe en ander gekleurde rasse benoorde die Oranje is egter nie deur die Koloniale Regering uit die oog verloor nie en om vrede te bewaar in daardie gebiede is reeds in Maart 1822 'n Resident Agent, mnr. Melville, aldaar (in Grikwa-gebied) geplaas.[40] Veel het van hierdie poging egter

---

(37) In 1819 het Gert Coetzee e.a., tussen die Oranje en Caledon gaan jag en net Boesmans daar teëgekom. (Midgley, pp.4-5). Basutoland Records II, p.xvi)

(38) Basutoland Records II, pp. i-xix. Schoeman, p.89 e.v.

(39) A.J. du Plessis, p.169.

(40) Midgley, p.1; Theal VI, pp.470-5.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

nie geword nie. Dit was eers teen 1845 met die aanstelling van Kaptein Sutton as Resident te Philippolis [41] dat gepraat kon word - hoewel in 'n baie beperkte sin - van Naturelle-administrasie in Trans-oranje. In die aanhef tot sy instruksies [42] word hy gewys op die "peculiar relations" tussen Boer, Brit en Bantoe en daarop gewys dat sy administrasie van 'n besondere aard is. Hy sou die magte hê van 'n spesiale magistraat en het jurisdiksie gehad oor sake tussen Blank en Nie-Blank maar nie tussen Nie-Blank en Nie-Blank nie. Die teenoorgestelde jurisdiksie dus as 'n Naturelle-kommissaris vandag.

Drie maande na sy aanstelling is hy vervang deur Kaptein Warden, C.M.R.[43] wat spoedig begin optree het veral ten opsigte van grensmoeilikhede tussen die onderskeie groepe.

Britse belangstelling in Transoranje het egter toegeneem en toe Sir Harry Smith goewerneur van die Kaap word, is op 3 Februarie 1848 die Oranjerivier Soewereiniteit geproklameer[44] en op 8 Maart is die bestuursvorm per proklamasie vasgelê.[45] Die hoofsetel van die administrasie sou te Bloemfontein wees waar die Britse Resident

---

(41) Midgley, p.34.

(42) Basutoland Records I, pp.112-113 : Instructions to Captain Sutton, British Resident among the Native Tribes to the North East of the Colony, Cape of Good Hope, 27th October, 1845.

(43) Basutoland Records I, p.115 : Letter from the Private Secretary to Governor Sir. P. Maitland to Captain Warden, 15/1/46.

(44) Basutoland Records I, p.159.

(45) Midgley, p.77.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

sy kantoor sou hê. Die gebied word in drie distrikte verdeel, tewete Bloemfontein, Winburg en Laer Caledon. In laasgenoemde twee distrikte sou amptenare met die dubbele rang van siviele kommissaris en magistraat aangestel word terwyl kommandant- en veldkornetskappe in die lewe geroep sal word in elk van die drie distrikte.(46)

Hoewel hierdie maatreëls 'n stap vorentoe was in vergelyking met die toestande van voor 1848, het daar in die ses jaar wat die Soewereiniteit sou bestaan, weinig van belang ten opsigte van Naturelle-administrasie plaasgevind. Noemenswaardig is Majoor Warden (die Resident) se pogings om 'n grenslyn tussen die Soewereiniteit en Basoetoland vas te stel en sy afsondering van aparte gebiede (reservate) vir Bantoe en ander nie-blankes.

In Oktober en November 1849 is reservate aangewys vir Sekonyela, Gert Taaibosch, Moletsane, Carolus Baatje en Moroka, laasgenoemde by Thaba'Nchu waar die Rolong al sedert 1833 gewoon het.(47) Binne die reservate sou die kapteins jurisdiksie hê en daarbuite die magistrate bygestaan deur die veldkornette. In 1850 is 72 vierkante myl langs die Vaal afgesonder vir Kausop en sy 200 Boesmans grensende aan 'n 200 vierkante myl reservaat wat die vorige jaar aan die Korannas van David Danser en Goliath Yzerbek toegewys is.(48)

Onluste op die grense het egter nieteenstaande al die reëlings nog gedurig voorgekom en teen 1853 was

---

(46) Ibid, p.77.

(47) Theal III, pp.307-308.

(48) Theal III, p.110.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

toestande byna chaoties.(49) In hierdie toestand is die gebied tussen die Oranje en die Vaal op 23 Februarie 1854 op die Bloemfontein-konvensie aan die Boere oorhandig en op 28 Maart 1854 kom die Republiek van die Oranje-Vrystaat tot stand met 'n President aan die hoof. 'n Uitvoerende Raad en Volksraad is daargestel as sentrale gesag en in die distrikte landdroste en heemrade en kommandante en veldkornette.

Onder die Republiek is Goliath Yzerbek se reservaat uitgekoop, so-ook dié van Jan Danser (David Danser se opvolger) terwyl Scheel Kobus s'n na sy dood tot niet verklaar is, asook dié van Jan Bloem wat syne reeds verlaat het.(50) In 1860 het Stamhoof Lepui 15,000 morg grond grensende aan Bethulie (wat op 8/10/59 'n distrik van die O.V.S. geword het) verruil vir 'n reservaat in die distrik van Smithfield (51) en in die volgende jaar het die Grikwas hul gebied tussen die Riet- en Oranjerivier verkoop en weggetrek.(52)

Uit 'n administratiewe oogpunt was gemelde gebeurtenisse in die guns van die Republiek en het dit hul meer kans gegee om op die Basoeto van Moshoeshoe en sy onderkapteins te konsentreer veral daar toestande sedert 1854 weinig verbeter het.

Naturelle-administrasie is in die vroeë jare van die Republiek waargeneem deur die Landdroste en veldkornette. Volgens die voorgestelde grondwet sou die landdros beklee wees met die magte van 'n siviele kommissaris en 'n resident magistraat(53) en

---

(49) Theal III, p.350; Vir besonderhede van onluste sien Theal III, p.314-355.

(50) Theal IV, p.183.

(51) Ibid, pp.184-185.

(52) Ibid, pp.194-195.

(53) S.A. Argiefstukke, Oranje Vrystaat No. 1, p.41: Notule van die Volksraad, 28/3/54, art. 23.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

sowel die kommandante en veldkornette sou hul instruksies gedurende vredestyd van hom of die president ontvang.(54) Die veldkornet in sy wyk was 'n ondergeskikte magistraat(55) en was ook belas met wat 'n mens kan bestempel as die polisiedienste van die Republiek. In vredestyd sou daar geen Kommandant-Generaal wees nie(56) en die President en Uitvoerende Raad sou administratiewe aangeleenthede behartig deur middel van die distriksamptenare.

Kort na die totstandkoming van die Republiek vind ons dat die Staatsekretaris die Landdros van Smithfield opdra om in samewerking met die veldkornette van sy distrik die moeilikhede by Letelle (ook genoem Letsie) te ondersoek en dan op te tree.(57) Twee dae later het die Landdros gerapporteer aan die Staatsekretaris dat die moeilikheid opgelos is.(58)

Ook vind ons in die aanstellingsbrief(59) van die Landdros van Winburg dat hy opgedra word om met Moshoeshoe te onderhandel oor sekere moeilikhede. Sy verslag het hy vroeg die volgende jaar ingedien by die Staatsekretaris.(60)

---

(54) S.A.Argiefstukke, Oranje Vrystaat no. 1, p.49 : Commandowet, art. 12.

(55) S.A. Argiefstukke, Oranje Vrystaat no. 1, p.304 : Instructie voor de Veldcornetten van den Oranje Vrijstaat, d.d. 16/4/54, art. 1.

(56) S.A. Argiefstukke, Oranje Vrystaat no. 1, p.42 : Notule van die Volksraad, 28/3/54, art. 35.

(57) Basutoland Records II, p.129 : Brief van Staatsekretaris aan Landdros van Smithfield, 3/10/54.

(58) Basutoland Records II, pp.129-131 : Brief van Landdros van Smithfield aan Staatsekretaris, dd. 5/10/54.

(59) Basutoland Records II, p.134 : Aanstellingsbrief van Jozef M. Orpen, dd. 27/12/54.

(60) Ibid, p.136, dd. 9/1/55.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Die veldkornette is ook gedurig deur die Landdroste ingespan ten opsigte van Naturellesake. As voorbeeld kan dien veldkornet Olivier se verslag van 7 Maart 1856 aan die Landdros van Smithfield ten opsigte van moeilikhede by stamhoof Posholi.(61)

In 1865 het die groot oorlog tussen die Republiek en Moshoeshoe begin wat in April 1866 uitgeloop het op die vrede van Thaba Bosigo waarvolgens die Republiek 'n stuk grond tussen die Oranje, die Langeberge en die Caledon verkry het.(62)

Die vorige maand reeds, by die vrede van Imparani,(63) het stamhoof Molapo onderneem om 'n vasal van die Republiek te word en hom te bepaal by die gebied tussen Putisani, die Caledon en die Drakensberge en om 'n amptenaar van die President as beheerbeampte daar te ontvang.(64)

Twee maande later, in sy openingsrede in die Volksraad, het die President gesê dat hy die heer Paul Fick as Kommandant by stamhoof Molapo aangestel het.(65) Op die 23ste Mei vaardig die President die ordonnansie uit vir die bestuur van Molapo se stam: artikel 2 - die amptenaar se titel sal wees „Kommandant" en hy sal die magte van 'n landdros hê uitgesonderd in sekere gevalle waarvoor spesiale voorsiening gemaak sal word. Artikel 3 - Die kriminele wette van die O.V.S. sal in die gebied van toepassing wees. Artikel 4 - Siviele sake moet

---

(61) Ibid, p.174 : Brief van Veldkornet Olivier aan Landdros van Smithfield, dd. 7/3/56.

(62) Reeds op 13/10/65 deur Generaal Fick tot O.V.S.-gebied geproklameer (Theal IV, p.252).

(63) Basutoland Records III, p.644 : "Treaty of Peace" dd. 26/3/66; Theal IV, p.271.

(64) Ibid, arts. 7 en 8.

(65) Basutoland Records III, p.681 : Openingsrede van die President, 7/5/1866. Volgens Theal (deel IV, p.293) was Frans Holm die eerste kommandant by Molapo.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

in die eerste instansie voor Molapo en sy Raad dien met dien verstande dat daar appél aangeteken kan word na die Kommandant en dat Molapo geen lyfstraf mag toedien nie. Artikel 6 - Bantoe wat die gebied wil verlaat moet 'n gedrukte pas by die kommandant kry wat hulle ses pennies sal kos. Artikel 7 - Molapo mag geen raadsvergaderings buite sy gebied bywoon of toelaat dat ander stamme vergaderings in sy gebied hou nie sonder die toestemming van die kommandant. Artikel 8 - 'n Hutbelasting van 10/- per hut word gehef uitgesonderd op die stamhoofde se hutte met dien verstande dat hulle behulpsaam sal wees met die invordering van die gelde. Artikel 9 - Die Kommandant moet 'n register hou van die aantal inwoners, hutte en verdeling van die mense onder die onderhoofde. Artikel 10 - Geen blanke mag sonder verlof van die President of Uitvoerende Raad die gebied ingaan nie, handelaars moet lisensies hê en drankhandel is verbode. Artikel 12 - Die Kommandant moet 'n dagboek hou van alle gelde ontvang, 'n notuleboek van sake hou (art. 13) en maandeliks verslag doen aan die President of Uitvoerende Raad. (art. 14). Artikel 16 - op versoek van ouers mag kinders by boere ingeboek word. Die boer sal 10/- per hoof moet betaal en die kommandant sal onderhewig wees aan instruksies van die President en die Uitvoerende Raad.(66)

Die volgende jaar het stamhoof Letelle, ook genoem Letsie, wie se gebied aan Basoetoland grens, net soos Molapo, gevra om 'n onderdaan van

(66) Basutoland Records III, pp.696-699;
Theal IV, p.276-277.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

die Republiek te word. Te Vredebult is op 22 Mei 1867 'n ooreenkoms met Letelle aangegaan wat die grense van sy reservaat stipuleer (art. 2) en reël dat 'n amptenaar met die titel van Kommandant in sy gebied sal woon (art. 3) met dieselfde instruksies as dié vir die Kommandant by Molapo (art. 4).(67)

Paulus Mopeli wat ook soos die voorgenoemde stamhoofde reeds sedert 1866 versoek het om onderdaan van die Republiek te word, is op 1 Junie 1867 onder dieselfde voorwaardes toegelaat.(68) As reservaat is Witzieshoek, wat toe nog goewermentsgrond was, aan hom toegewys. Drie maande later was daar egter nog nie 'n Kommandant by Mopeli aangestel nie soos blyk uit 'n Volksraadsbesluit.(69)

Met die konvensie van Aliwal-Noord(70) in 1869 is nuwe grensreëlings tussen die Republiek en Basoetoland getref en op sy versoek het Molapo Britse onderdaan geword.(71) Letelle aan die anderkant het geweier om 'n Kommandant te ontvang en het saam met Moshoeshoe weer in 'n staat van oorlog met die Republiek verkeer.(72)

Van die Republiek se Naturelle-administrasie het dus weinig tereg gekom hoewel die reëlings as uitstekend bestempel kan word en 'n vaste patroon,

---

(67) Ibid, pp.778-781; Theal IV, pp.286-287.

(68) Ibid, pp.783-784; Theal IV, p.287; O.V.S.-Wetboek, Hoofstuk XXXVI, pp.270-272 : "Over het volk van Paulus Mopeli."

(69) Ibid, p.796 : VRB van 9/8/67.

(70) O,V.S.-Wetboek, p.827 : Conventie van Aliwal, art. 6.

(71) Theal IV, p.319; Theal V, p.57 en p.60.

(72) Theal IV, pp.288-289.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

soortgelyk aan die in die Ciskei, gevolg is. Eienaardig genoeg is die Rolong van Moroka by Thaba'Nchu nie soortgelyk bestuur nie, tewens dit het 'n soort onafhanklike gebied gebly tot 1884 toe, weens tweespalt tussen Moroka se seuns, die gebied by die O.V.S. ingelyf is en bestuur is deur die landdros van die distrik ingevolge die wette van die land.(73) In later jare het alle Kleurlinge, Bantoe ingeslote, onder die jurisdiksie en administrasie van die landdroste, vrederegters, veldkornette en assistent- veldkornette geval - en in dorpe onder die balju en onder-balju wat sekere sake betref.(74)

Die Bantoe binne die Republiek het onder die grondwet(75) dieselfde beskerming geniet as die blanke bevolking en daarom kon van hulle belastingpligtigheid verlang word. In 1871 is derhalwe 'n hutbelasting van 10/- per hut gehef wat in 1873 tot £1 per hut verhoog en in 1878 afgeskaf is om vervang te word deur 'n hoofbelasting van 10/-.(76) Skynbaar moes die landdros en ander distriksamptenare hierdie administrasie behartig.(77)

Ook moes die Landdros die inboekstelsel administreer.(78) Dit het op dieselfde wyse geskied

---

(73) O.V.S.-Wetboek, Hoofstuk LVI, pp.356-357 en Hoofstuk XXXIV, Afdeling II, p.267. et seq. Vgl. ook Hoofstuk CXXXIII, Afdeling II, p.805, art. 21(B).

(74) Vgl. bv. O.V.S.-Wetboek, Hoofstuk LXXI, p.441 waar al bogemelde amptenare belas was met die administrasie van die Kleurlingbelastingwette.

(75) O.V.S.-Wetboek, p.11 : Constitutie van den Oranjevrijstaat Hoofstuk IX, art. 58.

(76) O.V.S.-Wetboek, Hoofstuk CXXXIII, p.801 et deq. : „De Wet tot Tegengaan van Veediewerij; landlooperij; en verzameling van Kleurlingen."

(77) Sien voetnota (74).

(78) O.V.S.-Wetboek, Hoofstuk XXXIV, p.268.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

as in Natal en was sedert 1856 een van sy take gewees. 'n Ander plig wat ten slotte vermeld kan word was strafuitdeling in gevalle waar die paswette oortree is. Op 15/6/1866 is die eerste pasordonnansie vir die Basoeto ingevoer en is Landdroste en Veldkornette belas met die uitvoering daarvan (artikels 6, 9, en 10)(79). 'n Algemene paswet vir die hele Republiek is in dieselfde jaar ingestel.(80)

"The Winburg area", sê Edgar Brookes, "neither in its most primitive days, nor as the Orange River Sovereignty, nor after 1854 as the Orange Free State, furnishes us with any suggestions of real value in the formation of a South African Native Policy. Had it really been left alone to deal with Moshesh and had it subdued him as it very likely would have done, its methods of ruling the Basuto would have formed a fascinating study. Probably the Free State would today occupy a high place in the history of Native Policy. As it is, it occupies a relatively low one - not because its policy is bad, but because it has no policy and needs none. Its Native population is really an overflow from adjacent Territories and it has no larger surplus population to rule apart from Natives in European employ."(81)

Wat hier van die beleid gesê word kan net sowel van die administrasie gesê word want hoewel die titel „Kommandant" in 'n paar gebiede gebruik is vir die spesiale amptenaar wat aldaar moes administreer, blyk dit uit sy pligte dat hy feitlik 'n landdros was.

---

(79) Basutoland Records III, pp.705-706.

(80) O.V.S.-Wetboek, Hoofstuk CXXXIII, Afdeling III, pp.208-210, arts. 42-53. Voorbeeld van 'n pas by skedule A op p.210.

(81) Brookes, pp.119-120. Aanhaling uit Sir John Fraser se getuienis vir die "S.A. Native Affairs Commission" (1903-5) vol. IV, p.228, vraag 37909.

UNIVERSITEIT VAN PRETORIA
UNIVERSITY OF PRETORIA
YUNIBESITHI YA PRETORIA

Die administratiewe patroon is egter duidelik: die President en Uitvoerende Raad was sedert 1854 die hoogste gesag ten opsigte van Bantoe-aangeleenthede; in uitsluitlik Bantoe-gebiede is spesiale amptenare aangestel wat tot 'n mate Naturellereg en -gebruik moes respekteer (behalwe in Thaba'Nchu); in blanke gebied is Bantoe-administrasie (soos ook die administrasie van ander nie-blanke groepe)[82] deur die gewone distriksamptenare behartig.

--ooo--

Dit was noodsaaklik, alvorens begin word met 'n sistematiese ontleding van die werksaamhede van die amptenare belas met Naturelle-administrasie in die Suid-Afrikaanse Republiek, om die houding van die Boere en die administratiewe patrone wat hulle uitgewerk het ten opsigte van Bantoe-aangeleenthede na te gaan : hul houding in Oos-Kaapland en hul houding in die gebiede waar hulle hulself wou uitleef in onafhanklike Republieke. In die huidige Oranje-Vrystaat het die Voortrekkers in 1836 vir die eerste keer as onafhanklike mense met die Bantoe gebots. Vandaar is die Trek na Natal waar, aan die bolope van die Tugela, verdere botsings plaasgevind het. Na die voorval by Italeni is trekgeselskappe terug oor die Drakensberg - sommige het in die Vrystaat agtergebly en andere is verder tot oor die Vaal. Hierdie laasgenoemde groep het die kern-bevolking van die latere Zuid-Afrikaansche Republiek uitgemaak en sou in hul nuwe tuisland Bantoe-aangeleenthede moes administreer volgens ervaring enersyds en eie insig andersyds.

---

(82) Nêrens in die O.V.S.-Wetboek kom die naam Naturel voor nie, oral heet dit „Kleurlingen".